Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 51, Nisan 2021, s. 681-691

ISSN: 2149-0821 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/SOBIDER.49364>

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Hakkı KAYNAK

Necmettin Erbakan Üniversitesi Turizm Fakültesi, ihkaynak@konya.edu.tr

Arş. Gör. Sinan USLU

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm Fakültesi, suslu@erbakan.edu.tr

KUTSAL MEKÂN KAVRAMININ İNANÇ TURİZMİ BAĞLAMINDA DİNLERDEKİ YERİ

Özet

İnsanın anlam dünyasında evren, yeryüzü (dünya) ve yeryüzünde kendisinin meydana getirdiği köy, kasaba ve şehirler olmak üzere üç tür mekândan söz edilebilir. Hem Tevrat hem de Kur'an-ı Kerim'de Âdem ile Havva kıssasında Allah'ın "şu ağaca yaklaşmayın" emrine muhalif gelmesi neticesinde kendisi için yeryüzündeki serüvenine başlamıştır. Toplumsal bir varlık olan insanının yeryüzünde kendine mekânlar inşa ederek başladığı bu serüveni beraberinde toplu olarak yaşamının getirdiği sosyal organizasyonları da oluşturarak adına köy, kasaba ve şehir adı verilen toplumsal mekânları oluşturdular. İnanç açısından mekân, insan için üretim, dağıtımın ve denetim işlemlerinin yapıldığı yerler değildir. Kutsal mekân, insanın yaratılışından getirdiği inançla, yüce varlıkla iletişime geçebildiği bir yerin adıdır. Bu yüzden mekân onun için özeldir. İnsanlar, mitolojik dinlerden ilahi dinlere kadar, yüce varlıkla iletişime geçebileceği mekânda onun adına kutsal mekânlar ihdas etmişler ve tarih boyunca bu mekânları görme, dini vecibeleri yerine getirme amaçlı seyahatlerde bulunmuşlardır. Bu seyahat faaliyetleri son zamanlarda bir turizm çeşidi olan inanç turizminin konusu olmuştur.

Bu çalışmada; mekân ve kutsal mekân kavramlarına açıklık getirilerek mekânın inanç turizmi bağlamında dinlerdeki yeri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Kutsal Mekân, Din, İnanç Turizmi

THE PLACE OF THE CONCEPT OF SACRED SPACE IN RELIGIONS IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS TOURISM

Abstract

In the meaning world of man, three types of places can be mentioned: the universe, the earth (the world) and the villages, towns and cities that he created on earth. In both the Torah and the Quran, he started his adventure on earth as a result of his opposition to Allah's order "do not approach that tree" in the parable of Adam and Eve. They created social organizations called villages, towns and cities in their name by creating social organizations brought about by living collectively, along with this adventure that people, who are a social being, started by building spaces for themselves on the earth. In terms of belief, space is not a place where production, distribution and control processes are carried out for human beings. The sacred place is the name of a place where man can communicate with the supreme being, with the belief he brings from his creation. Therefore, the place is special for him. From mythological religions to divine religions, people have created sacred places in his name in the place where they can communicate with the supreme being and have traveled to see these places and to fulfill their religious obligations throughout history. These travel activities have been the subject of faith tourism, which is a tourism type recently.

In this study; by clarifying the concepts of space and sacred space, the place of space in religions in the context of faith tourism has been emphasized.

Keywords: Space, Sacred Space, Religion, Religious Tourism

GİRİŞ

Mekân, sözlükte “olmak” anlamında “kevn” mastarından türetilmiş, olayın oluş yerine delalet eden Arapça bir kelimedir. Kur’an-ı Kerim’in birçok yerinde geçen mekân kelimesi (Yunus,10/22; Meryem,19/22; El Hac,22/26; Sebe,34/51) gündelik dildeki anlamıyla nesnelerin veya bireylerin bulunduğu yeri ifade etmektedir (TDV, İslam Ansiklopedisi, 2003: C.28: 550). Günlük dilde sıkça kullanageldiğimiz “yer, bulunulan yer, ev, yurt ve uzay (TDK) anlamlarına gelen mekân, sözlük anlamı dışında tarih boyunca olayın geçtiği, olayın yaşandığı yer, insanların yaşamlarını sürdürmesine elverişli yaşam alanı, kişinin kendisine aidiyet hissettiği yer olarak tanımlanmıştır. Bu tanımların ışığında üç tür mekân kavramından bahsedebiliriz (Kılıç, 2009):

- Arapça kâinat, Yunanca kozmos, Türkçe evren kelimelerinin işaret ettiği, yıldızlar, gezegenler, galaksiler ve sonsuz boşluğuyla insan hayallerinin ötesinde olağanüstü bir oluşum anlamında mekân,
- Yeryüzü anlamına gelen bitkilerin, hayvanların ve insanın yaşadığı yer, yani dünya,
- İnsanoğlunun yerleşik hayata geçişiyle başlayan kendi zihinsel ve beceriyle meydana getirdiği köy, kasaba ve kent anlamına gelen mekânlar.

Bu çalışmamızda mekân kavramıyla birlikte mekânı kutsallayan ölçütler, kutsal mekân ve kutsal mekânların inanç turizmi açısından değerlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Çalışma da betimsel, fenomenolojik ve tarama modeli kullanılmıştır.

1. Mekân Kavramının Kavramsal Çerçevesi ve Mahiyeti

Yukarıda da belirtildiği üzere Arapça “kevn” “olmak” fiilinden türetilmiş mekân kavramı, insanla birlikte bütün varlıklar için, var olunan yere işaret etmektedir. İnsan için mekân, dünyaya gelişinden ölümüne kadarki zaman dilimi içinde bütün hayat sürecini ve tecrübelerinin yaşandığı mekân bütününe verilen addır (Hirschberg, 2014). Bir başka ifadeyle insanın doğumundan ölümüne kadarki hayatını sürdürebildiği yeryüzü yani dünya gezegenidir.

Yukarıda sözlük anlamları verilen mekân kavramından hareketle mekânın iki önemli özelliğinden bahsedilebilir (Altan, 1993: 79):

- Doğal mekân: Dünya, yerküre. İnsanların yeryüzündeki avcılık-toplayıcılık ve göçebe hayat tarzı aşamasındaki durumunu ifade etmektedir. Bu aşamada yaşayan insanlığın atalarının sürekli yaşadığı mekânları olmamıştır. (Schmidt, 1930: 231).
- Yapay mekân: Başlangıç zamanlarından itibaren insan müdahalesi ile oluşan mekânlardır. Bu mekânlar, insanların avcı-toplayıcı-göçebe hayat tarzından yerleşik hayata geçişleri ile oluşmuş mekânlardır. Tarımsal üretim ve köy kültür hayatı başlamıştır (Schmidt, 1930: 231). Mekân farklı disiplinlerde farklı biçimlerde tanımlana gelmiştir. Mekân insan için üç boyutlu olarak tanımlana gelen mekânın ötesinde sosyokültürel, ekonomik boyutlarıyla insanın kendini bulduğu kendini ifade ettiği yerdir. Mekân yaşamın tüm olanaklarını üreten soyut ve somut tüm değerlerdir (Özkaya, 2019). İnsanın yeryüzündeki hayatından önceki durumunu Kitabı Mukaddes (Yaratılış,1/1-20) şu şekilde açıklamaktadır: “Tanrı başlangıçta yeri ve göğü yarattı. Yerküre şekilleri mevcut değildi. Her yer karanlıktı. Tanrı ışık olsun dedi, ışık oldu. Gündüzü geceyi, akşamı, sabahı yarattı. Gök kubbeyi yarattı. Göğün sular bir yere toplansın, kara toprak görünsün. Kuru alana kara, toplana sulara deniz adını verdi. Yeryüzünü bitkilerle meyvelerle doldurdu. Vakitler, seneler oldu. Sonra her şeye hâkim olabilecek insanı kendi suretinde yarattı.

Kur’an-ı Kerim’de evrenin yaratılışı ile ilgili ayetler: “O, yaratıcı Tanrı ki, arzı ve semayı altı günde (altı evrede) yarattı (Hud,7/7). Allah, dört gün içinde (dört evrede) yeryüzünde yükselen sabit dağları yarattı. Dağları yarattı, orda bolluk ve bereket meydana getirdi. Orada rızıklarını arayanların gerekli hacetlerine uygun olarak rızıklarını baştan takdir etti (Fussilet, 41/10).

2. Mekân Bağlamında Şehirlerin Tarihi Seyri

İnsanın anlam dünyasında üç tür mekândan söz edilebilir: Kâinat (kozmos), yeryüzü ve kendi kültürel tecrübeleriyle meydan getirdiği ilk yerleşim, yani köy, kasaba ve şehir. Yunanca, kozmos ve gonia kelimelerinden meydana gelen kozmos evrenin doğuşu, yaratılışı anlamında Türkçe’de evren anlamına gelmektedir. Yunan Mitolojisinde kutsal doğumla başlayan kozmogoni, pek çok toplumda tanrıçayı simgeleyen kaosla başlar (Koçak, 2016: 16). Bu kaostan Gaia yani toprak ana, yeryüzü doğmuştur (Bayladı, 2007: 15). Mitolojik dinlerde tanrılar insan şeklinde kabul görmüş ve evrende her bir olaya denk tanrılardan söz edilmiştir. Bu dinlerde, tanrıların temsil ettiği kozmos, doğanın ve insan hayatının somut ve soyut yönlerini

de kapsamaktadır (Sorensen, 1989: 9). Yukarıda zikredilen kutsal kitap ayetlerinde görüldüğü gibi evrenin ve yeryüzünün mutlak yaratıcısı olan tek Allah'tır. Yeryüzündeki her şey onun hizmetinde ve insan bu yeryüzünde yaşaması için her şeyi hazır bulmuştur. İnsanın yeryüzündeki hayat serüveni antropoloji ve arkeolojinin verileri önce avcı-toplayıcılık ve göçebe hayat tarzı ile başlamış olduğunu göstermektedir (Schmidt, 1930: 231). Sonraki süreçte insanın göçebelikten yerleşik hayata geçiş arzu ve mücadelesi, kendini ifade edebildiği köy, kasaba şehir gibi mekânların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsanlar göçebeliği bırakıp büyük nehirlerin kenarlarına postu serdiklerinde sırasıyla tarıma dayalı ürün, artı ürün ve ticareti meydana getirdiler. Site kentlerin artmasıyla savunma amaçlı kent surlarını inşa ettiler.

Gereksinimlerini elde etmek için giriştikleri bu faaliyet, insanoğlunun başka ihtiyaçlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsanların bu durumda gereksinimlerini karşılamada tek başına yetersiz kalması, onu insanlarla içtimai münasebetler oluşturmaya zorlamıştır. İnsanların meydana getirdiği toplumsal sebep-sonuç ilişkileri aşağıdaki temel nedenlere bağlı olarak gelişmiştir (Aslanoğlu, 2000: 17-19):

- Hidrolik (sulu tarım)
- Artı ürün
- Ticaret
- Savunma
- Dini inançlar

M.Ö 10000'li yıllarda Diyarbakır-Çayönü, Batman-Hallençemi, Urfa-Göbeklitepe gibi ilk yerleşimler şehirlerin ilk öncülü olmuştur. Orta Anadolu'da M.Ö. 7000'li yıllar Konya-Çatalhöyük yerleşimi cadde ve sokakları olmayan, birbirine bitişik evleri, ana tanrıça kültü ve tarımsal üretime geçişle birlikte şehrsel yaşamın ikinci öncülü meydana gelmiştir. M.Ö. 4000'li yıllarda ise Güney Mezopotamya'da ortaya çıkan etrafı surlarla çevrili ve bir tapınak etrafında diğer yapılarında yer almasıyla şekillenen Ur, Uruk, Eridu, Lagaş, Kiş ve Larsa gibi site kentler, birer kent devleti olmasıyla şehirlerin üçüncü öncülü olmuştur. Sümerlileri ayrı kılan bağımsız kendi kendini yöneten site devletleri şeklinde meydana getirdikleri siyasal birimlerin yanı sıra her Sümer kenti ismen bir tanrı ya da bir tanrıçaya adanmıştır. Böylece Sümerlilerde kent, hem dini hem de ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirildiği merkeze dönüşmüştür. Ticaret ve din merkezli kentler, Antik Yunanda da varlığını sürdürmüş, ancak tiyatrolarıyla, gymnasiumlarıyla, odeonlarıyla, sütunlu caddeleri ve bouleterionlarıyla, cadde ve sokakları süsleyen anıtsal çeşmeleriyle yeni bir fiziki görünüm kazanarak, bugünkü kentlerin dördüncü öncülü olmuştur (Gates, 2008: 68-69).

Orta çağ kentleri, içlerinde panayırlara, pazarlara, zanaatkârlara yer vererek ticaret merkezli kentler, dinin birleştirici gücüyle dini merkezler ve siyasi merkezli kentlerin ortaya çıktığı kentler dönemi olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllardan başlayarak günümüze kadar gelen süreçte Avrupa'dan başlayarak dünyanın çeşitli ülkelerinde görülmeye başlayan sanayileşme süreci ile birlikte endüstriyel üretimi destekleyen sermaye odaklı kentler ortaya çıkmaya başlamıştır. Sanayileşme ile birlikte sosyo-kültürel yapıda köklü meydana gelen değişimler, kentlerde sanayi işçileri (proleterya), şehirli köylü ayırımını, üretim araçlarına sahip burjuvaziyi, üretim ve dağıtım örgütleyenler, yönetenler ve işsizlerden oluşan yeni bir sosyal yapıyı meydana getirmiştir. Bütün bunlarla birlikte sanayileşme şehirlerde örgütlenme, iş bölümü, uzmanlaşma, gelir seviyelerinde artış, çalışma zamanı ve boş zaman gibi olumlu yönlerinin

yanında insan davranışlarında biz yerine benin egemen olduğu, bireyin yabancılaşması gibi olumsuz yaşam biçimini ortaya çıkarmıştır.

Meydana gelen toplumsal yaşamdaki bu değişimler insanları farklı alternatif arayışlara yöneltmiştir. Bu alternatif arayışın adı sanayileşmiş çağdaş toplumlarda turizm olmuştur. Kaçış ve keşifi içinde barındıran turizm, zamanla çeşitlenerek ülkelerin ekonomik ve sosyo- kültürel yaşamlarında hayat tarzına dönüşerek ülkelerin gündemine oturmuştur. Ülkeler de, sahip oldukları kültürel miras ve doğal zenginlikleriyle alternatif turizm imkânlarını çeşitlendirme yoluna gitmişlerdir. Yukarıda verilen bilgiler ışığında özetle şehirler, tarih boyunca (Oliver, 2004)

- Ticari faaliyetlerin yapıldığı,
- Dinsel etkinliklerin yapıldığı,
- Sanatsal etkinliklerin yapıldığı,
- Bilimsel etkinliklerin yapıldığı,
- Turizm etkinliklerinin yapıldığı yerler olmuştur.

3. Kutsal Mekân

Kutsalsız hiçbir din yoktur. Her dinin kendine has bir kutsalı mutlaka vardır. Dini bağlamda inançların, dini ayinlerin ve kutlamaların yaşandığı mekânlar kutsal mekânlardır. Mekânın yüceliği, tanrısalı ait ibadet ve ritüellerin o mekânda yaşanırılık ve fenomenolojik olarak görünürlülük kazanmasından ileri gelmektedir. Mekânın bu durumu o yeri diğer mekânlardan ayrıcalıklı kılmaktadır (Harman,1996: 382; Erbaş, 2007: 97).

İnsanlığın tarihi süreçlerinde görülen din ve inançlarda meydana gelen kutsal yerlere ziyaret, toplumsal bir olgu olarak hep var olmuştur. Bu mekânlar, dini duygunun daha canlı yaşandığı yerler olup diğerlerinden bu yönüyle ayrılmaktadır. Dolayısıyla bu yerlerde yerine getirilen ibadetler, insanların duygu, düşünce ve davranışlarında daha etkili olmaktadır (Yeğin, 2012: 54).

Dini literatürde mekânın yüceliği ve buraları görme bütün inanç düzenlerinde vardır (Harman 1996: 383). Kutsal kabul edilen bu yerler toplumsal yaşamda inanç merkezleri olarak kutsalın daha canlı tecrübe edildiği ve dini duygu hassasiyetlerinin yaşandığı doruk noktası olarak kabul görmüştür. İnsanların inançları ne olursa olsun dinin mukaddes gördüğü yerlere ziyaret dini kültürün bir parçası olagelmıştır (Erbaş, 2002: 98). Bu mübarek yerler Hz. Musa kıssasında olduğu gibi Allah'ın beşer ile randevulaştığı ve insanın onun huzurunda hissettiği seçilmiş yerlerdir. Mübarek yerlerin kutsallığına işaret eden hususiyetleri dini literatürden ve geleneksel kültürden hareketle şöyle sıralamak mümkün görünmektedir:

- Mukaddes yerin kutsallığı Yüce varlık tarafından kutsal kitaplarda işaret edilmiştir (Güç, 2000: 249). Örneğin, İslam'a göre kutsal yer olan Kâbe, Kur'an- Kerim'de Hz. İbrahim'e gösterilmekte (Hac,22/26), aynı şekilde hem Kur'an'da hem de Tevrat'ta Tuva vadisi mukaddes bir yer olarak belirtilmektedir (Taha,20/12; Çıkış 3: 5).
- Tanrının bütün kudret ve azametiyle o yerde bulunuşu (Güç, 2000: 250). Örneğin, Hz. Musa'nın Tur dağında Allah ile konuşması ve o yerde tecelli etmesi (A'raf,7/143; Çıkış, 3/16) inanan insanlar için o yerin mukaddes olarak kabul edilmesine sebep olmuştur.

- Kutsal mabed Tanrının tezahür yeri olarak telakki edilmektedir. Örneğin, Hristiyan dini açısından Kiliselerin İsa'nın bedeni olarak düşünülmesi, mekânın kutsallığına delalet etmektedir (Schimmel, 2007: 261).
- Bazı mekânlar ve yerleşim yerleri inananlarca mübarek belde olarak görülmektedir (Güç,2000:250). Örneğin Mekke, Medine ve Kudüs şehirleri Müslümanlarca mübarek sayılmaktadır. Çünkü bu beldelerde peygamberler dünyaya gelmiş ve dini faaliyetlere buralardan başlamışlardır. Yahudilik açısından Kudüs kutsal mekândır. Hristiyanlar için de Kudüs ve Roma mukaddes beldelerdir.

4. İnanç Turizminin Dinlerdeki Yeri

Sanayi öncesi yapılan seyahatler, bir amaca yönelirken, sanayi devrimini meydana getirdiği toplumsal değişimlerle birlikte seyahatin kendisi amaç olmuştur. Gelir seviyesine bağlı ortaya çıkan refah ve refah toplumu, gelenekselden ayrı bir boş zaman faaliyeti, çalışma ve çalışma dışı zaman kalıpları insanları turizm faaliyetlerine yöneltmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde turizm, toplumsal olgu ve olaya dönüşerek bireysellikten kitlesel ve sosyal turizme doğru bir gelişim seyri izlemiştir. Böylece deniz-kum-güneş, tarih-kültür, doğa, sağlık ve inanç turizmi gibi farklı amaçlarla insanların turizme katılmasının önü açılmıştır.

Modern anlamda turizm olarak sayılmasa da din ve turizm arasındaki ilişki hac yolculukları ile oldukça eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bazı kaynaklarda ise kutsal alanlara olan seyahatler 30000 yıl öncesine kadar dayandırılmaktadır. Modern anlamda turizmin büyük manada gelişimi ise modern ulaşım sistemlerinin gelişimi ile olanaklı olmuştur. Dini güdülenme ile gerçekleşen seyahatler, hac yolculuklarını da içermektedir ve son elli yılda kutsal mekanlara olan turizm faaliyetleri büyük bir gelişme göstermiştir (Okuyucu ve Somuncu, 2014: 15).

İnanç turizminin tanımının belirlenmesi, genel turizm tanımlarını barındıran bir kavramdır. Buna göre inanç turizmi faaliyeti “İnsanların olağan ihtiyaçlarını tedarik ettikleri, günlük hayatlarını sürdürdükleri yerlerin haricinde kutsal kabul edilen mekânlara dini görevlerini yerine getirmek, dini duygu ve tecrübelerini tatmak amacıyla seyahat acentelerinin ürettiği hizmetleri talep ederek geçici konaklamalardan doğan ilişkiler bütünü” (Kaya, 1996: 5) şeklinde tanımlanmaktadır. İnsanlar kutsal saydıkları zamanlarda bu yerleri ziyaret ederek dua ve niyazda bulunurlar (Yeğin, 2012: 59).

İnanç turizminin iki önemli özelliğinden bahsedebiliriz. Birincisi, dinin emrettiği hac yolculuğu, ikincisi, insanların özellikle de dindar insanların peygamberlerin ve din büyüklerinin (aziz, azize, evliya vb.) yaşadıkları yerleri görerek, yaşayarak deneyime dönüştürmeleridir.

İnanç turizmi bağlamında dinlerde gerçekleştirilen faaliyetler (Doğanay, 2001: 11):

- Dini yerleri ziyaret,
- Kutsal kentleri ziyaret,
- Dini toplantılara katılmak,
- Dini törenlere katılmak,
- Dini anıları ziyaret.

Bir medeniyet projesi olan dinler, medeniyetlerin kurulmasının temel noktası olmuştur. Medeniyetler, şehirlerin kurulması ile ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda şehirler kurulurken bile şehrin merkezini dini yapılar ve tapınaklar oluşturmuştur. Dini yerleri ziyaret dini bir fenomen

olarak çok tanrılı dinlerden (Eski Yunan ve Roma dinleri gibi) ilahi dinlere (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi) kadar bir ibadet biçimi olarak karşımız çıkmaktadır.

Bütün dinlerde, kutsal kişilerin yaşadığı ve kutsal olayların yaşandığı mekânları görme arzuları, bir ibadet şekli olarak mevcuttur. Bu bağlamda dinlerin değişik şekillerde taşıdığı ortak ibadet şekli hacdır. İnsanlar, belli yerlere diğer mekânlardan daha fazla kutsallık atfetmiş, buralara ilahi duygunun normal zamanlara göre daha fazla yaşandığı yerler olarak değer vermiştir. Hintlilerin çoğunluğunun dini olan Hinduizm’de Benares (Varanasi); Budizm’de Bodhi Gaya; Yahudilikte Kudüs; Hristiyanlıkta Kudüs ve Roma kentleri birer hac merkezidir. Her inananın, İslâm’da olduğu gibi, ömründe bir defa buralara haccetmesi dindarlığın gereğidir (Köse, 2016).

Kadim Mısır dünyasında hacla ilgili bilgilerden söz etmek şimdilik zor görünmektedir. Busiris, Bubastis, Memphis, Abyda ve Karnak gibi pek çok yerin ziyaret edilmesiyle öbür dünya mutluluğunun kazanılacağına inanılmaktadır (Erbaş, 2002: 101).

Kadim Yunan-Roma medeniyetinde inanç turizmi ile ilgili kutsal seyahatler, seyahatin hedefine göre çeşitlilik arz etmektedir. Bu yolculuklar genellikle tanrı ya da tanrıça adına yapılan kutlamalar, bilicilik merkezlerine yolculuklar ya da şifa amaçlı gerçekleştirilen seyahatler olmuştur. Kadim Yunan ve Roma coğrafyasında festivallere katılmak kutsal seyahatlerin başında gelmektedir. Bunların en bilineni Efes’te ana tanrıça adına düzenlenen Artemis festivalidir (Rutherford, 2014).

Hint dininde, tapınakların çoğalmasıyla birlikte ziyaret yerlerinin sayısı da artmıştır. Orissa, Kathiavar ve Himalayalar gibi yerler Hintli azizler için kutsal mekânlar olmuştur. Ayrıca kutsal mekânlardan Varanasi (Benares) şehri Tanrı Şiva’nın şehridir. Ganj nehri de Tanrıça Ganga’nın kişileştirilmiş formu olarak kabul görmüş ve insanlar bu nehre büyük saygı göstererek tapınmaktadırlar (mumsemaforum, 2020).

Budizm’de de hac geleneği vardır. Budha, dünyasını değiştirmeden önce mensuplarına Budha’nın aydınlandığı Bodhi Gaya’yı, doğum yeri olarak bilinen Lunbini’yi, vaazlarını verdiği Benares’i hac maksatlı ziyaret etmelerini önermiştir (Erbaş, 20002: 104).

Yahudilikte hac ibadeti, diğer inanç ve ibadet esasları gibi, tarih boyunca birçok değişikliğe maruz kalmıştır. Yahudiler, uzun süre göçebe hayatı yaşamaları, zaman zaman Hz. Musa’nın ve diğer peygamberlerin buyruklarını terk edip putperest adetlere meyletmeleri sebebiyle, İslâm öncesi müşrik Araplarda olduğu gibi haccın aslî yapısını bozmuşlardır (www.dergi.diyaret.gov.tr.). Fakat hac ibadeti bağlamında Tevrat’ın değişik yerlerinde kutsal mekânlara rastlamak mümkün görünmektedir. Örneğin, Yahudi tarihi içerisinde oluşmuş, mayasız ekmek bayramı (Çıkış,23/15), hasat bayramı (Çıkış,23/16) ve ürün devşirme bayramı (Çıkış,23/16) olmak üzere yılda üç defa Kudüs’e Tanrı Yahve’nin huzuruna davet vardır. Ayrıca Kudüs mabedi kutsal ve hac mekânı (1.Krallar, 9/25), Ahit sandığının bulunduğu Silo haccın ilk ifa edildiği ilk yerdir (Yeşu, 18/1). Elkana adında birisi her yıl Şilo’ya kurban sunmak üzere gittiği yer olan Şilo (1.Smuel, 1/3) yine kutsal mekânlardandır.

Günümüzde Yahudi dini açısından, Hz. Süleyman’ın yaptırdığı Bet Hamikdas (Mescit-i Aksa), M.S. 70 yılında Romalılar tarafından tamamen yıkılmasından sonra hac sembolik bir hal almıştır. Mesih gelip Yahudi krallığını kurduktan sonra bu hükümler tekrar edilmeye

başlanacaktır. Mesih gelmediğinden bugün Yahudiler hacı sembolik olarak evlerde ve havralarda yapmakta, aşırı dindar olanlar Kudüs'e gitmektedir (Köse, 2016).

Hristiyanlıkta hac ile ilgili Kur'an'da olduğu gibi açık bir emir beyanına rastlanmamakla birlikte, dini metinlerde geçen "benim ardımca gel"(Matta,8/22; Markos,2/14; Luka,5/27; Yuhanna,19/22) ve "Bakın, Kudüs'e doğudan gelen hacılar şunu diyorlar, Yahudilerin yeni doğan kralı nerede? Onun yıldızının doğuşunu gördük ve ona tapınmaya geldik "(Matta,2/1-2) ayetlerine istinaden haccın varlığı konusunda açıklamalar yapılmıştır. Ancak, M.S. 49 yılında Kudüs'te toplanan ilk Hristiyan Konsili'nde sonradan Hristiyanlığa giren ve Hristiyanlığı Hz. İsa'nın öğretilerinin dışına çıkarıp putperest bir muhteva kazandıran Paulus, sünnet, domuz eti, kurban ve hac ibadetlerini kaldırarak Hristiyanlığa yeni bir çehre kazandırmıştır (Köse, 2016).

Konstantin ve annesi Helena'nın Konya'dan da geçerek Kudüs'e yaptıkları yolculuk Hristiyan dünyası için de hac için teşvik edici olmuştur. Konstantin'in İsa'nın doğup yaşadığı ve çarmıha gerildiği yerlerde imar faaliyetleri Hristiyanları oralara inanç turizm eksenli seyahatlere sevk etmiştir.

Hristiyanlar için Kudüs şehri, günahattan arınmanın gizemli mekânı, dünya kentlerinin odak noktası, İsa'nın çarmıhtan sonraki dönüş noktası olmuştur. Roma kenti Petrus ve Paulus'la birlikte pek çok Hristiyan şehit mezarlarıyla kutsal kent olarak kabul görmüştür (Erbaş, 2002:111).

Küçük Asya Havarisi olarak bilinen Havari Yuhanna tarafından kaleme alınan "Yuhanna'nın Vahyi" bölümünde geçen yedi kilise "Efes, İzmir, Bergama, Thyatira (Akhisar), Sardes, Philadelphia (Alaşehir) ve Laodikeya (Denizli) (YuhananınVahyi,1/11); Kapadokya, Urfa, Mardin; Aziz Paulus'un misyoner amaçlı Anadolu'da yaptığı seyahatler esnasında uğradıkları yerler ayrıca Yeni Ahitte ve kilise tarihindeki önemli olayların geçtikleri yerler olarak inanç turizmi açısından kutsal yerlerdir.

İslam'da dini turizmin referansları, Kur'an ve hadislerdir. İslam dini açısından dini turizm çalışanlar Kur'an'ın değişik surelerinde geçen "Siru, ibn sebil, iza darabtüm, saihun, sefer, rihle" kavramlarını turizm kavramıyla ilişkilendirmektedirler (Süt, 2014: 485). İslam tarihinde Kur'an'ın ve hadislerin ışığında seyahatler (Çağrı, 2006: 48):

- İbadet bilhassa hac maksatlı seyahatler: Hac ve umreyi tamamlayın (Bakara,2/196). Bu ayet çerçevesinde Müslümanların gerçekleştirdikleri hac ve umre en büyük dini turizmdir.
- İlim öğrenmek maksadıyla yapılan seyahatler: İlim tahsil etmek İslam dininde "Oku, seni yaratan Rabbin adıyla oku" (Alak,96/1) bir gereklilik ve bir emir mahiyetinde telakki ve zorunluluk hali olarak görülmüştür. Bunun için dinin peygamberi Hz. Muhammet " ilim Çin de dahi olsa alınız" hadisiyle ilim için seyahat etmeyi tavsiye buyurmuştur.
- Dil öğrenimi gayesiyle yapılan seyahatler: İslam tarihi boyunca ilim talipleri İslam coğrafyasının değişik bölgelerinde konuşulan Arapçayı öğrenmek amacıyla seyahatlerde bulunmuşlardır.
- Sufilerin seyahatleri: Ahmet Yesevi, Hacı Bayram Veli, Hacı Bektaş-ı Veli gibi İslam'ın gönül erenleri dünyanın bir ucundan diğer ucuna dini anlatmak amacıyla seyahat etmişlerdir.

- Ticari amaçlı yapılan seyahatler: Hz. Muhammet'in "Seyahat edin, selamete erin, rızıklanın" (Süt, 2014: 486) hadisiyle seyahatle birlikte ticareti de emrettiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Bir örgütlenme ve ortak yaşam biçimi olarak kent medeniyetin kaynağıdır. Bu kent medeniyetinin mayası din, siyaset ve ekonomi denkleminde oluşmaktadır. İnsanoğlu yeryüzünde hayatını devam ettirmek ve gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için yerleşmenin ilk nüvesini teşkil eden meskeni inşa ederek şehirselleşmenin başlangıcını oluşturmuştur. Mesken inşa etmekle başlayan insanın bu şehirselleşmesi, cadde ve sokakları, pazar ve tapınak alanlarıyla ihtiyacına göre günümüze kadar gelişerek gelmiştir. Meydana getirilen bu şehirselleşme yaşam alanı zamanla ticari, dinsel, sanatsal ve bilimsel etkinliklerin yapıldığı bir alana dönüşmüştür.

İnanç turizmi olgusu insanların deneyimlediği en eski turizm çeşididir. Din olgusunun olduğu her yerde bir kutsal varlıktan ve kutsal mekândan söz etmemek mümkün değildir. İnsanla birlikte var olan din duygusu etrafında oluşturulan kutsal mekânlara seyahatler eskiden olduğu gibi modern süreçte de yapılmaktadır. Kutsal mekânlara yapılan seyahatler, çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere kadar, dinlerde görülen ortak noktadır. İnanç turizmi, kutsalın tezahür ettiği yerlerde, dinin ortaya çıktığı, peygamberlerin, evliyaların, aziz ve azizelerin yaşayıp öldükleri yerlerde bu yerleri görme amaçlı gerçekleşmektedir. Turist alan ülkelerle turist veren ülkelere arasında ekonomik ve sosyo-kültürel alanda ilişkiler meydana getirmektedir. Turizm, diğer sanayi alanlarında olduğu ülkelerin ham madde ithal etmeden sahip oldukların sosyo-kültürel değerler çerçevesinde gerçekleşmektedir.

İnanç turizmi faaliyetleri belirli dönemlerde değil yılın her ayında yapılabilir. Bu durum turizm faaliyetlerinde mevsimsel dalgalanmalar gösteren yerlerdeki kutsal mekânların inanç turizmini açısından önemini daha da artırmaktadır. Bu yerlerdeki kutsal mekânların üniversite ve yerel yönetimler işbirliği ile tanıtım faaliyetlerinin yapılması aynı zamanda devlet desteği ile kötü durumda olan yerlerin onarılması ve restorasyonunun yapılması ile buralara olan ilginin artması ve bu yerleri daha çok kişinin ziyaret etmesi sağlanabilir. Böylece hem yerel halk için yeni bir gelir kaynağı yaratılmış olur hem de bu yerlerin turizm gelirlerinin artmasına yardımcı olunabilir. Bu çalışmada, kutsal mekân kavramının dinlerdeki yerinden bahsedilmiş ve inanç turizmi açısından bu yerlerin önemi üzerinde durulmuştur.

KAYNAKLAR

- Adam, B.(1993). “Dinlerde Hac İbadeti”, Diyanet Dergi, Mayıs, 12-13
- Altan, İ. (1993). “Mimarlıkta Mekân Kavramı”, Psikoloji Çalışmaları, 19, 75-88
- Aslanoğlu, A. R, (1998), Kent, Kimlik ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Bayladı, D, (2007). Tanrıların Öyküsü, İstanbul, Say Yayınları.
- Çağrı, M, (2006). “İslam’da Seyahat ve Konukluk ”İnanç Turizmi Günleri III,
- Doğanay, H, (2001). Turizm Coğrafyası, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Eliade, M. (2003). Dinler Tarihine Giriş, Kabalcı, İstanbul.
- Erbaş, A. (2002). İslam Dışı Dinlerde Hac’, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C.4, (5): 97-100.
- Gates,C. (2008). Antik Kentler, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Güç, A. (2000). Kur’an’da Kutsallık Anlayışı, U.Ü. İlahiyat Fakültesi, S.,9, C.,9
- Harman, Ö, F (1996). “Hac” Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 14 / 382-386, İstanbul.
- Hirschberg, P. (2014). Heilige Stätten, Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet. <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/46879/> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 10.03.2021)
- Kaya, E, (2017). Kentleşme ve Kentlileşme, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Kaya, H, (1996). İnanç Turizmi, Özsan Matbaası, Bursa.
- Kaynak, İ.H, (2016). Dinlerde Kutsal Zaman ve Mekânın Tarihsel Yapısının Fenomonolojik Algısı, S.Ü. Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, (39),443-455.
- Kılıç,S.(2009). “Uzam mı, uzay mı? Peki mekan ne?,Cogito,s.59
- Koçak, A, (2016). Mitlerle Varoluş Yolculuğu, Alfa Basım Yayın, İstanbul.
- Köse, A. (2016). “Zaman, Mekan ve Kutsal”, Diyanet Dergi, Haziran,30-31.
- Okuyucu, A., Somuncu, M. (2014). “Türkiye’de İnanç Turizmi: Bugünkü Durum, Sorunlar ve Gelecek”, içinde Bilim, Y., Özer, Ö. (Editörler) İnanç Turizmi Seçme Konular, Çizgi Yayınevi, Konya.
- Oliver, C. (2004). “Städtetourismus in Barcelona und Madrid unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Reisenden” www.kups.ub.uni-koeln.de/ enge, adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi 10.03.2020)
- Özkaya, A. (2019) Çoklu Mekân Anlayışı: Mekanın Post-Pozitivist Yönüne ve Gündelik Kavramlara Bilimsel Bir Bakış. <https://evrimagaci.org/mezan-nedir-ner-nedir-8031> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 10.03.2021).
- Rutherford, I. (2014). Tapınaklar arasında kutsal bir yolculuk. Aktüel Arkeoloji. s. 74-83.

- Safran, B. (2015). “Kaos ve Mitoloji, Yunan Mitolojisi ve Felsefenin Doğumu”, www.indigodergisi.com. (04.02.2020).
- Schmidt, P.W. (1930). Ursprung und Werden der Religion, Aschendorfsche Verlagsbuchhandlung, Münster.
- Schmidt, P.W. (1937). Handbuch der Methode der kltrhistorischen Ethnologie, , Aschendorfsche Verlagsbuchhandlung, Mnster.
- Sorensen, V. (1989). Die Geschichte der Unsterblichen, Verlag C.H.Beck, Mnchen.
- St, A. (2014). İslam ve Turizm İlişkisi, Turkish Studies, International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic,9/11, Ankara.
- TDK, (1988). Trk Tarih Kurumu, Ankara
- Yeğin, H. İ. (2012). Din Psikolojisi Aısından Kutsal Mekn İnsan İlişkisi, Harran niversitesi İlahiyat Fakltesi Dergisi, Yıl: 17, Sayı 27.
- <https://mumsema.com.tr/soru/eski-dinlerde-hac-ibadeti/> adresinden erişilmiştir. (Erişim tarihi: 10.03.2021)